

Het effect van de lagere opkomst

Maurice de Hond is internetondernemer en verkiezingsdeskundige

Sinds de afschaffing van de opkomstplicht in 1970 is de opkomst bij de verschillende soorten verkiezingen, behoudens een korte opleving in de tweede helft der zeventiger jaren steeds meer gedaald. De invloed van die steeds lagere opkomst op de uitslag wordt daardoor steeds groter. Ook vandaag zal dit ongetwijfeld het geval zijn.

Voordat de opkomstplicht in 1970 werd afgeschaft was de deelname aan de verkiezingen gemiddeld zo'n 95%. De afschaf van de opkomstplicht in 1970 had een vermindering van die opkomst tot gevolg waarbij die van de Tweede Kamer direct daalde naar 80%, de Gemeenteraadsverkiezingen en de Provinciale Statenverkiezingen naar een niveau tussen de 65 en 70%. Tot 1977 steeg dit percentage tot recordhoogtes voor alle verkiezingen zonder opkomstplicht. De Kamerverkiezingen naar 87% (den Uyl contra Van Agt) en de Statenverkiezingen van 1978 lieten een opkomst zien van bijna 80%, terwijl de Gemeenteraadsverkiezingen in dat jaar net de 75% niet haalden.

Sindsdien is er in feite steeds sprake van een dalende opkomst. De laatste Kamerverkiezing gaf nog een opkomst van 75%. Die van de Gemeenteraadsverkiezing van 1998 was gedaald naar 57% en de Provinciale Statenverkiezing van 1995 zelfs naar 50%. De laatste Europese Parlementverkiezingen (in 1994) lieten een opkomst van minder dan 35% zien.

Deze afname van de opkomst maakt het steeds moeilijke de uitslagen vanuit het landelijk perspectief te inspecteren. Wat betekent het bij voorbeeld als vandaag de PvdA een uitslag van 27% zou halen, terwijl dat bij de Kamerverkiezing in 1998 nog 29% was? Bij een gelijke opkomst als in 1998 (75%) zou men daar wel conclusies uit kunnen trekken (ondanks het feit dat dit eigenlijk geen landelijke verkiezingen zijn). Maar als de opkomst rond de 50% uitkomt, wat heel waarschijnlijk is, dan kan die achteruitgang van 2% bij de PvdA worden veroorzaakt door een slechtere opkomst van de PvdA kiezers uit 1998 dan bij de andere partijen.

Terwijl het CDA sinds tussen 1994 en 1998 bij de Kamerverkiezingen is gedaald van 22 naar 18% behaalde die partij bij de Statenverkiezingen in 1995 een uitslag van 23% (bij een opkomst van 50%) en bij de Europese Parlementsverkiezing uit 1994 werd het zelfs de grote winnaar (bij een opkomst van 35%).

Daarbij is het nog extra lastig, omdat het niet zo is dat de lagere opkomst voor iedere partij steeds dezelfde werking heeft. Dat komt doordat er in feite twee effecten werken: een demografisch effect en een betrokkenheids effect per partij die per verkiezing kan verschillen. Het demografische effect betekent dat in het algemeen ouderen beter opkomen dan jongeren, hoger opgeleidenen beter dan lager opgeleidenen en in steden slechter wordt opgekomen dan erbuiten. Dit standaardeffect werkt positief op het CDA (een ouder, niet stedelijk electoraat) en wat minder positief op de VVD (hoger opgeleidenen en buiten de grote stad) en duidelijk negatief op PvdA (lager opgeleidenen en stedelijk).

Maar dit demografisch effect kan worden versterkt of verzwakt door een ander element dat met de politieke situatie samenhangt. Als het enthousiasme voor de eigen partij hoger is (of de afkeer voor andere partijen hoger) dan is de kans dat men gaat stemmen groter. Dus bij velen is het niet zo dat ze twijfelen tussen verschillende partijen, maar in feite twijfelen tussen wel of niet gaan. Grote verschuivingen in de uitslag kunnen dus worden veroorzaakt zonder dat kiezers in grote getalen van partij wisselen. Als de aanhangers van de ene partij beduidend beter opkomen dan de aanhangers van een andere partij dan zal de ene partij fors winnen en

de ander fors verliezen. En op die manier zal de partij die het meeste enthousiasme bij de eigen aanhang bewerkstelligt het beste resultaat behalen. Zo was Bolkestein in 1995 min of meer op zijn hoogtepunt en ondanks het feit dat de VVD bij de landelijke peiling rond de 21% stond werd er 27% bij de Statenverkiezing behaald.

Een partij die doorgaans “last” heeft van de lage opkomst is D66. Niet alleen zijn de kiezers gemiddeld wat jonger, maar –in tegenstelling tot CDA, PvdA en VVD- heeft deze partij geen kiezers die altijd kwamen en altijd zullen komen stemmen. Als die partij dan weinig enthousiasme kan bewerkstelligen dan is het direct in de uitslag van die Statenverkiezing herkenbaar. Een D66 in de oppositie heeft het steeds veel beter gedaan bij de Statenverkiezing dan als ze in de regering zitten. Een jaar na een score van ruim 15% behaalt te hebben bij de Kamerverkiezing van 1994 behaalde D66 in 1995 slechts 9%. En ook deze keer lijkt een vergelijkbare trend waarneembaar. Na in 1998 9% behaald te hebben ziet het er nu naar uit dat D66 tussen de 4 en 7% vandaag zal halen.

Terwijl er tussen PvdA en VVD bij de peilingen naar de voorkeur voor de Tweede Kamer een verschil is van 5% zouden de aangegeven effecten er de oorzaak van kunnen zijn dat VVD groter wordt dan PvdA. Het gat zal geen 10% worden zoals in 1994, maar een paar procent is zeker mogelijk (zeker als de opkomst beduidend lager zal worden dan 50%)..

Het CDA zal het zeker beter doen dan bij de Tweede Kamerverkiezing van 1998 (18%), maar alleen bij een lage opkomst zou het CDA meer kunnen halen dan de 23% van vier jaar geleden.

Groen Links en SP zijn partijen die enthousiasme kunnen kweken bij hun eigen electoraat. Zij zullen het zeker beter doen dan bij de verkiezing van vier jaar geleden (resp. 6% en 2%) en vooral Groen Links heeft een goede kans ruim boven de 7% van vorig jaar uit te komen (maar de lage opkomst onder de jongeren zal ze wel wat parten spelen).

De combinatie van SGP, GPV en RPF is in feite de groep die het meest profiteert van een lage opkomst. Als die opkomst lager is dan de 50% van de vorige keer, hetgeen zeer waarschijnlijk is dan zal deze combinatie hoger uitkomen dan de 6% van de vorige keer. In ieder geval beduidend meer dan bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1998.

Ten slotte mag verwacht worden dat de trend van de Gemeenteraadsverkiezingen dat locale/regionale partijen stijgen ook vandaag te merken is. Dat hangt sterk samen met het tweede effect, waarbij de kiezers die zonder enthousiasme voor landelijke partijen toch komen hun stem liever geven aan een partij die wat dichterbij lijkt te staan.

Na afloop van de verkiezingen zijn politici doorgaans goed in staat aan te geven dat men ten opzichte van een vorige verkiezing duidelijk (tocht) gewonnen heeft. Daarbij maakt men de keus tussen de slechtste uitslag van de twee verkiezingen, die van de Staten in 1995 en van de Kamer van 1998. Mocht de opkomst circa 50% worden dan is die vergelijking met de Staten van 1995 goed mogelijk en zal de PvdA ongetwijfeld de grote winnaar zijn. En als de opkomst 45% of lager is dan is zelfs die vergelijking niet meer mogelijk. Kortom; veel zal de uitslag van vandaag niet zeggen over de landelijke electorale verhoudingen.